

MACZÁK IBOLYA

Az eklézsia hajója

Georg Scherer és Káldi György Vízkereszt utáni
negyedik vasárnapra írt első prédikációjának összefüggései

Káldi György Vízkereszt utáni negyedik vasárnapra írt első prédikációja¹ – főként annak második és harmadik része – jelentős mértékben az ugyancsak jezsuita Georg Scherer hasonló alkalomra írt, ugyancsak első beszédén² alapul, több esetben is annak szó szerinti fordításának tekinthető. Ezt az összefüggést eddig még nem regisztrálta a szakirodalom, noha hasonló kapcsolat ismeretes a két szerző munkái közül, s több ízben képezte elemzés tárgyát.³

A Káldi-prédikáció három részből áll, a szerző szavai szerint a következőkből:

I. Meg-mutatom, Mint légyen a' Keresztyén Anyaszentegyház hasonló a' Kristus Hajótskájához. II. Meg-bizonyítom, hogy a' Kristus Ecclesiája győzhetetlen III. Okait adom, az Ecclesia győzhetetlenségének.⁴

Ezzel szemben Scherer beszéde tizennégy pontban, tizennégy metaforáját adja az egyháznak.

* A szerző az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

A tanulmány az OTKA K 101571. számú pályázata támogatásával készült. Köszönöm Koltai András és Koltai Csanád közreműködését.

1 KÁLDI György, *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzionka: Első Resze. Advent első Vasarnapiatol -fogva Sz. Háromság Vasárnapjáig. Irta az hivek vigasztalására és Jobbúlasára ...*, Pozsony, 1631, 198–206.

2 GEORG SCHERER, *Postilla oder Auslegung der sonn- und festtäglichen Evangelien*, Köln, 1609, 171–177.

3 MIKSZÁTH Kálmán *összes művei*, III, s. a. r. KIRÁLY István, Bp., 1956, 251; László HANDROVICS, „Der Zauberkraften”: *Ein mitteleuropäisches Wandermotiv = Serta Slavica: In memoriam Aloisii Schmaus*, hrsg. Wolfgang GESEMANN et al., München, 1971, 224–228; MACZÁK Ibolya, *A másképpen beszélő köntösök = Az interkulturális kommunikáció Mikszáth Kálmán műveiben*, összeáll., szerk. ALABÁN Ferenc, Bp., 2010, 44–50; MACZÁK Ibolya, *Kafarnaumi százados – kompilált köntösben = Eruditio, virtus et constantia: Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás et al., Debrecen, 2011, 103–107.

4 KÁLDI, *i. m.*, 198.

A két beszédet egybevetve azonban érdekes szerkezeti összefüggéseket figyelhetünk meg. Először is azt, hogy a két szöveg számos ponton megegyezik, Káldié sok esetben tükörfordítása Schererének. Még abban az esetben is igaz ez, ha tekintetbe vesszük, hogy mindkét beszéd számos bibliai hivatkozást tartalmaz. Káldi hivatkozásai sok esetben megegyeznek Schererével, sőt azok sorrendjén sem változtatott a magyar hitszónok. Az egyezéseket példázza a következő idézetpár is:

Scherer	Káldi
Die Christliche Kirch wird von unserm HERRN Christo einer Statt die auff einem Berg ligt und nicht kann verbogen seyn auch ihre Pforten Tag und Macht offen stehen verglichen davon im Psalmen geschrieben ist: O du Statt Gottes wie herzlich ding hat man von dir gesagt Item Dieser Statt Grundvest seyndt auff den heiligen Bergen. Item Der allerhöchst hat sie selber erbawet und befestiget. Sie ist nicht ein Menschliches Werck sondern ein Göttliches darumb kann sie niemandt zerstören wie Gamaliel im offentlichen Rath zu Jerusalem sagte: ⁵	Urunk az Ecclesiát, a' <i>Hegyen építettett Váráshoz</i> hasonlíttya, <i>mellyet el nem rejthetni</i> . Erről emlékezik Dávid, mondván: <i>Az ő fundamentomi a' Szent Hegyeken: dichőséges dolgok mondattak felőled Isten Várasa; maga fondálta azt a' Fölséges</i> . Az-okáért, nem emberi alkotmány lévén, el nem romolhat, Gamalielnek igaz okoskodása-szerént: ⁶

A szentírási idézetek sorrendjén túl az ezeket „összekapcsoló” szövegek is megegyeznek. A Scherer–Káldi-szövegösszefüggések mulatságos példája a – némi túlzással – „hóember-hasonlatnak” is nevezhető szövegrész, melyben mindkét jezsuita hitszónok hóoszlophoz (hóemberhez?) hasonlítja a protestáns tanítókat:

5 SCHERER, *i. m.*, 173.

6 KÁLDI, *i. m.*, 203. Az eredeti szövegben is kurzív betűtípussal szerepelnek a szentírási idézetek.

Scherer	Káldi
Die Knaben auff der Gassen haben zu Winterszeiten ihr kurzweil dass sie auss dem Schnee und Eysen grosse Ballen machen und grosse Saulen oder Pfeiler aufrichten wie langbestehet aber diese ihre Arbeit? So bald die Sonn ein wenig warm Schneiet so werden alle Sauler und Pfeiler zu zu eytel Wasser. ⁷	A' Tévelygók gyüleközete pedig, hasonló a' két Oszlophoz, mellyeken állott a' Filistaeusok háza: mellyeket Sámson erőssen meg-rándítván, le-szakadott a' ház, és mind oda rontotta a' kik azon vóltak. Sőt hasonlónak mondhattuk az Oszlopokhoz is, mellyeket a' gyermekek nagy munkával egybe raggatnak hóból, és chak egy lábbal-is le-onthatni, [!] sőt chak a verőfény-is el-olvaszthattya, és sárrá lészen. ⁸

Az összefüggő szövegrészek ellenére Káldi jelentős változtatásokat eszközölt Scherer prédikációján – főleg szerkezeti szempontból. Sok esetben saját gondolataival egészítette ki a szöveget – elhagyva Scherer gondolatmenetének egy-egy részét. Összességében tehát az figyelhető meg, hogy a bajor jezsuita beszédnek felépítését, hivatkozásait és gyakorta szövegét is felhasználta Káldi. A jelzett összefüggést a következő táblázat szemlélteti:⁹

Scherer	Káldi
1. Hajó	
2. Sziklára épített ház	3. Sziklára épített ház
3. Hegyen épített város	4. Hegyen épített város
4. Bölcsen igazgatott ország	5. Bölcsen igazgatott ország
5. Rettenetes sereg	6. Rettenetes sereg
6. Dávid tornya	7. Dávid tornya
7. Igazság oszlopa, erős támasz	8. Igazság oszlopa, erős támasz
8. Mustármagból nőtt fa	9. Mustármagból nőtt fa
9. Hajnal, Hold, Nap	10. Hajnal, Hold, Nap
10. Krisztus mátkája	
11. Az igazság szava	
12. Tanító	
13. Iskola	
14. Hadsereg	

7 SCHERER, *i. m.*, 174.

8 KÁLDI, *i. m.*, 205.

9 Az azonos szerkezetű szövegrészeket félkövér betűtípussal jelöltem. A két szöveg egybevetésében Sabján Ildikó volt segítségemre.

A táblázatból kitűnik, hogy a Káldi-prédikáció szerkezet és szövegátvétel szempontjából jelentős mértékben a Scherer-beszéden alapul, különösen a prédikáció második részét illetően. Megjegyzendő azonban, hogy a Káldi-szöveg első és harmadik nagy egysége is Schereréből táplálkozik – ám itt jóval nagyobb szerkezeti-strukturális változásokat eszközölt a magyar hit-szónok.

A Scherer-szöveg első pontja voltaképp megegyezik a Káldi szöveg első részével: s már ebből is kitűnik, hogy Káldi jelentős bővítéseket hajtott végre a szövegen, részletesen elemezve a hajó-metaforát:

Scherer	Káldi
Hajó	Krisztus hajójának első tulajdonsága: „láthatandó és igen tettetes” ¹⁰
	Krisztus hajójának második tulajdonsága: „elei és utólya, keskeny; a’ közepi, széles” ¹¹
	Krisztus hajójának harmadik tulajdonsága: „a’ Hajónak, allya vagy feneke szoros, és jól béchináltatott; a’ föli pedig széles és nyitva vagyon” ¹²
	Krisztus hajójának negyedik tulajdonsága: „Kristus az ő Apostolaival vagyon benne” ¹³
	Krisztus hajójának ötödik tulajdonsága: „abban a’ Kristus, hol aluszik, ’s hol vígyáz” ¹⁴
	Krisztus hajójának hatodik tulajdonsága: „akar-mint mind hányattassék a’ szél-vésztől, akár-mint mennyenek belé a’ habok, el nem romolhat, sem el nem merülhet” ¹⁵

A Káldi-beszéd harmadik részében ugyancsak Scherer gondolatai sejlenek fel, ám a kompilátor szerkezeti változtatásokat, kihagyást és sorrendi cserét egyaránt alkalmazott:

10 KÁLDI, *i. m.*, 198.

11 *Uo.*, 199.

12 *Uo.*, 200.

13 *Uo.*, 201.

14 *Uo.*, 202.

15 *Uo.*

Scherer	Káldi
10. Krisztus mátkája	Az Egyház állhatatosságának második oka: „az Anyaszentegyház a’ Krisztusnak Jegyese” ¹⁶
11. Az igazság szava	
12. Tanító	Az Egyház állhatatosságának első oka: „ő benne soha meg nem szűnnek az igaz Tanítók” ¹⁷
13. Iskola	
14. Hadsereg	

Összefoglalóan tehát a következőképpen szemléltethetők a prédikációk szerkezeti összefüggései:

Scherer	Káldi
Hajó	Krisztus hajójának első tulajdonsága: „láthatandó és igen tettetes”
	Krisztus hajójának második tulajdonsága: „elei és utólya, keskeny; a’ közepi, széles”
	Krisztus hajójának harmadik tulajdonsága: „a’ Hajónak, allya vagy feneke szoros, és jól bé-chináltatott; a’ föli pedig széles és nyitva vagyon”
	Krisztus hajójának negyedik tulajdonsága: „Krisztus az ő Apostolaival vagyon benne”
	Krisztus hajójának ötödik tulajdonsága: „abban a’ Krisztus, hol aluszik, ’s hol vígyáz”
	Krisztus hajójának hatodik tulajdonsága: „akar-mint mind hanyattassék a’ szél-vésztől, akár-mint mennyenek belé a’ habok, el nem romolhat, sem el nem merülhet”
Sziklára épített ház	Sziklára épített ház
Hegyen épített város	Hegyen épített város
Bölcsen igazgatott ország	Bölcsen igazgatott ország

¹⁶ Uo., 206.

¹⁷ Uo.

Scherer	Káldi
Rettenetes sereg	Rettenetes sereg
Dávid tornya	Dávid tornya
Igazság oszlopa, erős támasz	Igazság oszlopa, erős támasz
Mustármagból nőtt fa	Mustármagból nőtt fa
Hajnal, Hold, Nap	Hajnal, Hold, Nap
Krisztus mátkája	Az Egyház állhatatosságának második oka: „az Anyaszentegyház a' Kristusnak Jegyese”
Az igazság szava	
Tanító	Az Egyház állhatatosságának első oka: „ő benne soha meg nem szűnnek az igaz Tanítók”
Iskola	
Hadsereg	

Káldi tehát jól érzékelhető kreativitással nyúlt a forrásszöveghez: stiláris és szerkezeti változtatásokkal egyaránt élt saját prédikációjának kialakítása során. Munkáját bizonyára segíthette szerzetesrendjének kompilációval és jegyzetkészítéssel összefüggő gyakorlata is.

Érdeemes felhívni a figyelmet arra is, hogy Káldi forrásai közé tartozott Pázmány *Kalauza* is – amint a szerző megjegyzi, a II. kiadás 206. lapja volt szövegének forrása.¹⁸ Ez a rövid Káldi-jegyzés több tanulságot is sejtet. A kompilációkutatás szempontjából mindenképpen fontos felhívni a figyelmet arra, hogy Káldi pontos helymegjelöléssel forrásként hivatkozik Pázmányra – ámde mindezt elmulasztja a Scherer-szövegek esetében, jöllehet a bajor jezsuita szövegét nagyobb terjedelemben építette saját szövegébe.

Másrészt érdekes és fontos adalék a *Kalauz*-hivatkozás esetében a kiadás felüntetése. Ennek figyelembevételével egyrészt könnyebben regisztrálhatja a kutató a Káldi által használt *Kalauz*-példányt, másrészt – és ez talán a lényegesebb – jelét látja annak is, hogy Káldi regisztrálhatta a két, Káldi-gyűjtemény előtt megjelent *Kalauz*-kiadást (1613, 1623), illetőleg azok különbségeit.¹⁹ Mindez kutatástörténeti szempontból sem érdektelen, hiszen Ocskay György Kelemen Didák *Kalauz*-átvételei révén ugyancsak a Pázmány-mű második kiadását igazolta.²⁰

18 KÁLDI, *i. m.*, 205.

19 Vö. HARGITTAY Emil, *Pázmány és a kompiláció = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 251–260.

20 OCSKAY György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban*, ItK, 86(1982), 436–448.

Gábor Csilla Káldi-prédikációkkal foglalkozó monográfiáját²¹ ismertetve Bartók István fogalmazta meg, hogy „az első teljes katolikus bibliafordítás mellett a szerző munkásságának ez a területe is kitüntetett helyet érdemel régi irodalmunk történetében.”²² Éppen ezért fontos, hogy rekonstruálhassuk a jezsuita hitszónok beszédeinek forrásait és a szövegalkotói munkafolyamatát. Ehhez igyekeztem hozzájárulni néhány adalékkal.

21 GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi: Források, retorika, teológia*, Debrecen, 2001 (Csokonai Könyvtár, 24).

22 BARTÓK István, *Gábor Csilla: Káldi György prédikációi (Források, retorika, teológia)*, ItK, 107(2003), 763.